

Н. О. Дем'янова

СПІВВІДНЕСЕНІСТЬ КОМПОНЕНТІВ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО І СЕМАНТИЧНОГО ПОЛІВ ЗВЕРТАННЯ

Стаття присвячена вивченню особливостей взаємодії функціонального і семантичного полів звертання у французькій та українській мовах. Автор дійшов висновку, що в залежності від екстралінгвістичних факторів — параметрів ситуації спілкування — кожен компонент тієї чи іншої тематичної групи звертань, передаючи певне значення, здатний у конкретних комунікативних умовах виконувати різні функції. Справедливим є і протилежне твердження: для реалізації однієї і тієї ж функції можуть використовуватися компоненти семантичного поля звертання, що володіють різними значеннями. Це обумовлює відсутність однозначної співвіднесеності компонентів функціональних і семантичних полів звертання.

Ключові слова: вокатив, функціональне поле, семантичне поле, поліфункціональність, полісемантичність, екстралінгвістичні фактори.

Статья посвящена изучению особенностей взаимодействия функционального и семантического полей обращения во французском и украинском языках. Автор пришел к выводу, что в зависимости от экстралингвистических факторов — параметров ситуации общения — каждый компонент той или иной тематической группы обращений, передавая определенное значение, способен в конкретных коммуникативных условиях выполнять различные функции. Справедливым является и противоположное утверждение: для реализации одной и той же функции могут быть использованы компоненты семантического поля обращения, имеющие различное значение. Это обуславливает отсутствие однозначного соотношения компонентов функциональных и семантических полей обращения.

Ключевые слова: вокатив, функциональное поле, семантическое поле, полифункциональность, полисемантичность, экстралингвистические факторы.

The following article is dedicated to the analysis of the interaction peculiarities of addressees' functional and semantic fields in the French and Ukrainian languages. The author has come to the conclusion that depending on the extra-linguistic factors — parameters of the communicative situation — each compo-

nent of the addressees' thematic group carries a certain meaning and is capable of performing a variety of functions in specific circumstances of communication. The opposite statement is also fair: in order to perform the same function the components of the addressees' semantic field, which carry different meanings, can be used. This fact determines the lack of identical correlation between the components of the addressees' functional and semantic fields.

Key words: vocative, functional field, semantic field, multifunctionality, multise semanticity, extra-linguistic factors.

Екстралінгвістичні фактори — параметри ситуації спілкування, його тональність, соціальні та психологічні особливості комунікантів, їхня мовна та комунікативна компетенція відіграють дуже велику роль для правильного розуміння вокативів і адекватної інтерпретації їх функціонально-семантичного направлення. Ті ж екстралінгвістичні фактори є причиною взаємодії компонентів всередині кожного з полів звертання (як функціонального, так і семантичного). Це, в свою чергу, призводить до поліфункціональності і полісемантичності звертань.

Базисною функцією звертань є вокативна функція (називання, залучення уваги і вказівка на співрозмовника), яка актуалізує адресність повідомлення певному індивіду. Разом з нею в умовах певної ситуації комунікативного спілкування може реалізовуватися ряд інших функцій, доповнюючи і модифікуючи вокативну функцію. До такого роду функцій відносяться такі: фатична (встановлення та підтримання контакту з адресатом), статусно-регламентуюча (відображення статусно-рольової відповідності комунікантів) та модально-емоційна (характеристика адресата і висловлення ставлення до нього мовця) функції. Така модифікація зумовлює широке поширення поліфункціональних звертань в мовленні. Як вказує Н. Д. Арутюнова, “в мові можуть бути виділені монофункціональні знаки, які здійснюють або тільки ідентифікуючу (імена власні, дейктичні слова), або тільки предикатну функцію (нереферентні слова), і біфункціональні знаки, здатні грати будь-яку з цих ролей. Семантика цих останніх пристосована і до того, щоб називати, і до того, щоб позначати” [1: 329].

Досліджений матеріал свідчить, що зі зростанням комунікативної значущості звертань їх первинна, вокативна функція відходить на другий план. Говорячи про поліфункціональність звертань у мовленні, слід відзначити тісну взаємодію емоційно-модальної оцінності з номінативною семантикою звертань. Так, спонукальне значення звертання набуває як при накладенні волюнтаривної модальності на семантику лексеми-звертання [2:6], так і при актуалізації епістемічної модальності у разі використання імперативної форми звертання.

З контактостановлюючими можливостями звертання зазвичай пов'язують функції стійких мовних форм ввічливості. Так, у розумінні Н. І. Формановської мовленнєвий етикет представляє собою “макросистему національно специфічних вербальних одиниць, прийнятих і приписаних суспільством для встановлення контакту співбесідників, підтримання спілкування у бажаній тональності відповідно до правил мовленнєвої поведінки” [3: 21].

Не менш тісним виявляється зв'язок контактостановлюючої функції із засобами “соціальної символізації”. Зокрема, Л. С. Школьник пише: “Оскільки співрозмовники моделюють особистісні та соціальні якості один одного, їм важливо дати якийсь” матеріал “для адекватної взаємодії, так би мовити, подати себе в потрібному плані” [4: 24].

Через це соціальні вокативи можна ототожнювати з цілим мовленнєвим актом і розглядати їх як етикетні регуляторні одиниці дискурсу, оскільки вони реалізують в акті комунікації перформативні функції, вживаючись для здійснення контактних дій (залучення до контакту, перемикання уваги співрозмовника, вимога дії від слухача, зміну ролей відповідно до мовленнєвих ходів, спрямування перебігу діалогу в потрібне адресантові русло).

У будь-якому випадку мовець, реалізуючи фатичну функцію мовленнєвого спілкування, виявляє своє суб'єктивне ставлення до того, що повідомляється, що дозволяє говорити про її ізоморфізм з модальною функцією у цьому плані. Проте ототожнювати ці функції не можна, оскільки превалюючою в модальності є її суб'єктивно-оцінна спрямованість, а у фатичній функції — її прагматичний аспект.

Крім того, будучи однією з найяскравіших і найчастотніших одиниць мовного етикету, своєрідним засобом мовної передачі міжособистісних відносин, звертання виконує гоноративно-гуміліативні функції, з одного боку, підвищуючи соціальний статус адресата (шанобливість, люб'язність, чемність), а з іншого — дещо принижуючи статус мовця.

На відміну від нейтральної номінації, де в результаті відмежування окремих властивостей денотата створюється узагальнена, типізована одиниця мовлення, що реалізується в якості звертання, емоційна номінація слугує не тільки для позначення адресата (ідентифікації), але і для затвердження властивостей і ознак даного денотата (предикації). Додавання до функції іменування характеризуючої функції, що супроводжується оцінністю, виявляє більшу, ніж при звичайній

номінації, специфіку активного ставлення мовця до предмета висловлювання, що підтверджується реальністю адресата і його фізичною присутністю. Оцінне звертання характеризується прихованою предикативністю. Речення типу: *Pense, cochon!* порівняно легко трансформуються в речення повного складу: *Pense, cochon que tu es!*, властиві афективному синтаксису.

Звертання, виконуючи в тексті ту чи іншу функцію, сприяють реалізації певних комунікативних завдань. Звертання може виступати як засіб впливу (емотивна і спонукальна функції). Звертання може мати цільове призначення (вокативна, номінативно-контактна, спонукальна функції). Нарешті, звертання може поєднувати мету та спосіб досягнення цієї мети (спонукальна функція в поєднанні з оцінно-характеризуючим значенням).

Подібно до компонентів функціонального поля одиниці, що утворюють семантичне поле звертання, також характеризуються багатозначністю, причому полісемантичність поширюється на всі типи ЛСГ звертань.

Перехрещення компонентів функціонально-семантичних полів утворюють безліч суміжних зон, в межах яких можлива комбінація різноманітних ознак компонентів значень, що складають такі конгломерати. Так, оцінність, будучи найбільш поширеним елементом комбінацій, виступає у якості складової одиниці статусно-рольових компонентів семантичного поля звертань. При цьому вживання пейоративів в цьому випадку є досить поширеною формою реалізації аксеологічної модальності в мовленнєвій поведінці комунікантів.

Категоріальна ознака соціального статусу людини вибірково поєднується з антропонімічними і емотивними ознаками. Використання певних форм імен власних пов'язано зі вказівкою на статус-не розходження комунікантів: “Кожній соціальній групі властивий особливий іменник (комплекс імен, що знаходяться вокативному вживанні), причому іменник характеризується не тільки своєрідним репертуаром, а й своєрідним оформленням імен” [5: 310]. Статусна ознака в іменах власних актуалізується за певних комбінаторних варіантах імені власного (компонентів імені власного) та титулу чи звання. До дітей звертаються на ім'я, до підлеглих часто звертаються за прізвищем без загальних і спеціальних вокативів. Лабільність, рухливість статусного вектору при звертанні проявляється в тому, що будь-яке відхилення від прототипної формули звертання відразу ж наповнюється різноманітними конотаціями. Наприклад, звертання

на ім'я та по батькові в українській мові висловлює повагу. Прізвище у звертанні зазвичай слідує за ім'ям та по батькові і таке оформлення звертання свідчить про суто офіційний характер комунікації. Інвертоване звертання в усному мовленні типу “*Професоре Крутіков Іване Дмитровичу!*” зазвичай застосовується при вираженні осуду до людини, яка вчинила проступок.

В українській і французькій мовах не існує взаємно однозначної співвіднесеності між компонентами функціонального поля і тематичними групами семантичного поля звертання. Власне-звертання слугують переважно для однозначної вказівки на адресата повідомлення, його іменування та залучення його уваги, тобто виконують вокативну функцію. У цій функції найчастіше виступають антропоніми, а також апелятиви з числа тих лексико-семантичних груп, які можна вважати еквівалентними іменам власним, якщо у конкретній ситуації спілкування даний апелятив може відноситися тільки до одного з присутніх, наприклад: *Саню, ти не боїшся смерті?*; *Бабуню, що ви ?*; *Abdelaziz, c'est toi ?*; *Je t'en vais, les Biles!*

Вокативна функція втрачає провідну роль, а в деяких випадках майже цілком нівелюється у компонентів модально-оцінної тематичної групи семантичного поля звертань, що реалізують передачу особистісного ставлення мовця до слухача, наприклад: *Золотце! Ні, ти таки не помилилася, що вибрала його!*; *Tu pouvais pas le dire tout de suite, espuce de cretin!*

Найбільш характерним для статусно-регламентуючої функції є співвіднесеність з ЛСГ “соціальний статус”, “професійне становище” і “сімейні відносини”. Проте нерідко ця функція реалізує через використання відповідної даній комунікативній ситуації форми імені власного.

Гоноративи, будучи поширеним показником статусно-регламентуючої функції, найчастіше є компонентами емоційно-оцінної тематичної групи семантичного поля звертання.

Модальну функцію звертань здатні виконувати не тільки лексичні одиниці самої експресивно-емоційної тематичної групи, але і компоненти практично всіх лексико-семантичних груп семантичного поля звертання: антропоніми, статусно-рольові і ситуаційно обумовлені звертання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- 1 Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. — М.: Школа Языка русской культуры, 1998. — 896 с.
- 2 Дмитриева Л. К. Обращение и вводный компонент / Л. К. Дмитриева. — Л., 1976. — 48 с.
- 3 формановская Н. И. Культура общения и речевой этикет : науч.-популяр., изд. / Н. И. Формановская. — М.: Икар, 2002. — 236 с.
- 4 Школьник Л. С. Речевое воздействие: основные проблемы и исследования // Проблемы организации речевого общения. — М., 1981. — С. 24-31.
- 5 Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. — М.: Наука, 1973. — 366 с.

Стаття надійшла до редакції 02.09.13